

УДК 930:32.019.5:355.48-025.26

DOI: 10.31651/2076-5908-2018-1-111-121

ТУРАНСЬКИЙ Микола Олександрович,
 підполковник, ад'юнкт, Національної академії
 сухопутних військ імені гетьмана Петра
 Сагайдачного, м. Львів
 e-mail: turanskijmikola@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНО–ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ В ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Широкомасштабна антиукраїнська інформаційна агресія сьогодні продовжує посідати ключове місце у гібридній війні Російської Федерації проти України, що зумовлює важливість досліджень пропагандистських акцій в історії воєнних конфліктів. Проаналізовано погляди вітчизняних та зарубіжних авторів щодо проведення інформаційно-психологічних операцій у війні. З'ясовано, що такі операції отримали широке використання у веденні збройної боротьби наприкінці ХХ ст. і сьогодні є предметом поглибленого дослідження вчених різних галузей знання – політологів, психологів, соціологів, військовиків. У хронологічному ракурсі показана еволюція поняття «інформаційно-психологічні операції» в літературних джерелах і приділена увага працям вітчизняних науковців про особливості російського інформаційного впливу та протидії йому в контексті інформаційної безпеки України.

Ключові слова: гібридна війна, інформаційне протиборство, інформаційно-психологічні операції, пропаганда, історіографія.

Постановка проблеми. Об'єктом спеціального воєнно-історичного дослідження проблема інформаційно-психологічних операцій (далі – ІПО) у веденні гібридної війни стала нещодавно. Народжені у другій половині ХХ ст. терміни «інформаційна війна», «психологічна зброя», «інформаційно-психологічна боротьба» нині повсюдно увійшли до лексичного складу військової термінології. Зі зростанням ролі пропагандистсько-психологічного впливу на протиборчу сторону тема інформаційно-психологічної боротьби в сучасній науковій літературі про війни ХХІ ст. стає не тільки популярною, а й надзвичайно актуальною.

Однією з особливостей воєнних дій сьогодення є проведення в їхньому ході комплексу заходів з інформаційно-психологічного впливу на населення та війська противника, де особливий акцент припадає на такі складові, як інформаційно-психологічне та інформаційно-пропагандистське забезпечення. Якісно новий підхід до ведення воєнних кампаній бачимо у гібридній війні РФ проти України, в якій ключовим моментом стала психологічна та інформаційна обробка місцевого населення, що надало Росії змогу здійснити анексію Криму.

З появою на цивілізаційному просторі війн нового, четвертого покоління, – «гібридних» – інформаційно-психологічне протиборство стає першорядним засобом боротьби між воюючими сторонами. Враховуючи це, незаперечною є актуальність проблеми дослідження інформаційно-психологічних операцій в історичному ракурсі, адже потреба всебічного осмислення інформаційно-психологічної боротьби, її місця у війнах сьогодення, з'ясування природи цього явища та відображення його у відповідних наукових дослідженнях дозволить якісно застосовувати надбання воєнно-історичної наукової думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми гібридних воєн розглядаються в багатьох наукових працях. Оскільки військово-політична експансія пострадянської Росії проти України має всі ознаки гібридної війни, компонентом дослідження її стають і праці, присвячені проблематиці ІПО. Серед найбільш вагомих українських досліджень бачимо роботи В. Телелима [1], Є. Магди [2], І. Рушенка [3]. Серед ознак гібридної війни вони виокремлюють потужний інформаційно–психологічний

вплив, спрямований на дестабілізацію обстановки всередині держави–противника. На інформаційну складову гібридної війни звертають увагу Г. Почепцов [4], В. Толубко [5], Я. Жарков [6], В. Петрик [7], які аналізують генезис інформаційної війни, тенденції розвитку її форм і засобів, а також особливості проведення ІПО. М. Гетьманчук [8] робить наголос на особливостях пропагандистських механізмів з обох сторін російсько-українського конфлікту. Механізм інформаційно-психологічного впливу в умовах гібридної війни розглядають Т. Бельська, О. Саєнко [9], Г. Сасин [10]. Історичний аспект пропагандистських операцій досліджувала Л. Леонтєва, а сьогодні розглядає в своїй монографії військовий науковець О. Куцька [11].

Інформаційно–психологічні операції у локальних війнах і конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ ст. висвітлюють Г. Певцов, К. Хударковський, С. Залкін, С. Сідченко [12], О. Шевченко [13], О. Гапєєва [14]. Цією темою також зацікавлені польські дослідники А. Лельонек [15], Д. Матерняк [16], І. Дарчевська [17].

Слід зауважити, що проблеми інформаційного протистояння межують з широким спектром політичних, соціальних, технічних, військових і правничих питань. Враховуючи недостатній рівень висвітлення в історіографії проблематики інформаційно–психологічних операцій, **метою статті** визначено розгляд вітчизняних та закордонних напрацювань з історії інформаційно-психологічної боротьби та ведення ІПО у гібридній війні.

Наукова новизна дослідження визначається відсутністю в українській історіографії ґрунтовних узагальнених праць із зазначеної тематики. Навіть стислий огляд сучасних джерел з питань інформаційно-психологічної боротьби нашої держави дає думку, що з відомих праць ІПО присвячена дуже незначна частка, хоча база щодо гібридних, зокрема інформаційних воєн, є досить репрезентативною, охоплюючи різноманітні їх складові. Втім поза увагою дослідників залишається не тільки історія ІПО, а й проблеми механізму здійснення в них інформаційно-психологічного впливу. В історіографічному аспекті це питання розглянуто недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Гібридній війні притаманні певні характерні ознаки: інформаційні, психологічні, ідеологічні чинники, які проявляються тоді, коли суто воєнні дії ще мають прихований характер. Кожна з цих ознак має свій зміст, проте між собою вони також пов'язані. У межах гібридної війни науковці говорять про ведення інформаційного та психологічного протиборства, що розглядають як особливі форми війни. Але на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення терміну «інформаційна війна» (ІВ). Думки вчених щодо визначення цього поняття є неоднозначними, і небезпідставно Мартін Лібікі [18] каже про труднощі визначення сутності ІВ. Однією з форм інформаційної війни він називає психологічну. Відомий український фахівець в галузі інформаційних воєн Г. Почепцов вважає, що термін ІВ є суто публіцистичним [4]. С. Расторгуєв зводить поняття інформаційної війни до окремих інформаційних заходів і операцій [19]. Т. Короткий, директор Інституту національного і міжнародного права, пропонує вбачати в ІВ інформаційно-ідеологічний вплив на населення [20].

Формуванню комплексного підходу до розуміння ІВ сприяють праці Є. Магди, І. Руценка, Г. Почепцова тощо. Нині як у закордонній, так і у вітчизняній науковій літературі існує багато дефініцій та підходів до визначення терміну ІВ, що свідчить про несформованість єдиного розуміння її сутності. Багатомірівність ІВ дозволяє виокремити в ній два види: інформаційно-технічну та інформаційно-психологічну. Знаний український політичний експерт Є. Магда пропонує різновидом інформаційної вважати і психологічну (інформаційно-психологічну) війну [2, 278]. При цьому серед дослідників гібридної війни широко використовується і термін «психологічна війна» як сукупність інформаційних, дипломатичних, економічних, воєнних, психофізичних, соціально-психологічних, спеціальних та інших заходів, які проводяться в мирний і воєнний час з метою зміни у бажаному напрямку психологічних характеристик людини, а також групових норм, суспільної свідомості в цілому [5, 67].

Порівнюючи поняття «інформаційна війна» та «інформаційно–психологічна війна» О. Марунченко [21] вказує, що в інформаційній війні об'єктом впливу стають комп'ютери та інформаційні системи; в інформаційно–психологічній війні до інформаційного напрямку приєднується психологічний, а саме – об'єктом впливу стає індивідуальна і масова свідомість. Саме тому доцільно вживати термін «інформаційно–психологічна війна», яку слід розуміти як вплив, що здійснюється з метою цілеспрямованого поширення спеціальної інформації, яка впливає на психіку і поведінку громадян певної країни або регіону.

На думку В. Горбуліна [22], термін «інформаційні операції», який отримав широкий вжиток на початку ХХІ ст. дає змогу точніше, ніж усталений термін «інформаційні війни» дослідити місце та роль інформаційного протиборства.

Сьогодні у західних країнах для всього комплексу заходів інформаційно-психологічного впливу на війська і населення противника застосовується термін «психологічна операція» (ПО) [23; 24]. У вузькому значенні цей термін означає використання засобів пропаганди у боротьбі з противником, як специфічної зброї, за допомогою якої підвищується ефективність бойових дій.

У дискурсі проблем гібридної війни можна виокремити праці, які розглядають різні аспекти інформаційно-психологічного протиборства в локальних війнах та збройних конфліктах. Роблячи спробу дослідити спектр наявної історіографії проблеми, можна виділити наступні групи матеріалів: 1) дослідження, в яких розглядається генезис інформаційно-психологічної війни, тенденції її розвитку, форми і засоби інформаційного протиборства; 2) праці, котрі присвячені безпосередньо ПО у військових конфліктах сучасності; 3) дослідження вітчизняних вчених про російську ІВ проти України.

Першу групу становлять дослідження узагальнюючого характеру щодо змісту й основних складових інформаційно-психологічної боротьби. До зазначеної групи джерел належать праці В. Толубко [5], В. Телелима [1], Г. Почепцова [4], Я. Жаркова [6], І. Панаріна [25], М. Лібікі [18] та ін.

У «холодній війні», яка розколола світ на два антагоністичні табори, широко застосовувались інформаційні технології – радіо, кіно, телебачення, а відтак інформаційно-психологічні операції стають невід'ємним компонентом цієї війни. Одним із перших, хто розглядав феномен інформаційних воєн у 1960-х роках був М. Маклюєн. Самий термін «інформаційна війна» з'являється в середині 70-х років ХХ ст. На Заході вважається, що Томас Рона, американський вчений-фізик, уперше визначив інформацію найслабшою ланкою збройних сил і оборони, запровадивши в 1976 р. термін «інформаційна війна», який було вжито в його доповіді «Системи зброї та інформаційна війна», й сформулювавши її основні причини.

За оцінкою Мартіна Лібікі [18], ІВ це не окрема техніка ведення війни, а масштабна концепція (Martin C. Libicki «What is Information Warfare?»). В інформаційній війні він виділяє 7 основних форм, однією з яких є психологічна війна. Сутність психологічної війни – у використанні інформації проти людського розуму. М. Лібікі вважає, що існують чотири категорії психологічної війни: 1) операції проти національної волі; 2) операції проти командування противника; 3) операції проти воїнів; 4) культурний конфлікт.

Відомий український фахівець в галузі інформаційної війни Г. Почепцов [4] розглядає не тільки історію виникнення і розвитку методології інформаційних воєн, а й уперше вводить поняття смислової війни, акцентуючи увагу на тому, що інформаційна і смислова війни мають різну спрямованість: одна націлена на інформаційні потоки, інша – на когнітивні процеси. Тому ІВ у чистому вигляді прив'язана до традиційної війни у фізичному вимірі, натомість смислова війна є більш прихованою, захоплюючи і віртуальний простір, і когнітивний, та програмує інформаційний простір навколо людини. Не погоджується з таким трактуванням росіянин С. Расторгуєв.

У Російській Федерації (РФ) інформаційній війні присвячені книги І. Панаріна [25], С. Расторгуєва [19], В. Лисичкіна, Л. Шелепіна [26], А. Манойло [27]. Вплив

радянського ідеологічного тренду визначив характер праць багатьох російських дослідників ІВ. Їхні роботи, сповнені закликів щодо необхідності досягнення інформаційної переваги Росії, вкладаються у реалії сучасної російської геополітичної доктрини. Як зауважує Г. Почепцов, характерною рисою російських праць є обов'язкове посилення на геополітику.

Найяскравішим представником російської школи «інформаційних війн» є Ігор Панарін – політолог і один із провідних ідеологів інформаційної боротьби Росії, який брав безпосередню участь у плануванні й координації кримської інформаційної кампанії. І. Панарін є автором численних праць з інформаційних воєн та інформаційної безпеки («Інформаційна війна і дипломатія», «Перша світова інформаційна війна. Розвал СРСР», «Інформаційна війна і вибори» та ін). Розвиток його попередніх ідей представлено у виданні 2012 року «ЗМІ, пропаганда та інформаційні війни», де автор систематизує відомості про еволюцію інформаційного протистояння і пропаганди та розглядає їх в світлі концепції євразійства [25].

Щоб скласти уявлення про підвалини російської інформаційно-психологічної боротьби, варто звернутися до історії радянської пропаганди, яка представлена виданнями «Политическая работа среди войск и населения противника в годы Великой Отечественной войны» одного з батьків служби спецпропаганди у Червоній Армії М. Бурцева та «Психологическая война» Д. Волкогонова, очільника управління спецпропаганди МО СРСР, який сформулював методологію підходу до визначення психологічної війни та інформаційно-психологічного впливу [28].

Окрему сторінку в російській історіографії займають погляди представника російської діаспори, колишнього полковника Генерального штабу царської армії Є. Месснера. Ще в 1959 р. у книзі «Всемирная мятежнойна» він звертає увагу на використання психології у веденні воєнних дій [29]. Месснер не визнає терміну «психологічна війна», натомість говорить про психологічні методи у веденні війни: «Не тільки цілі війни, але й окремі дії на війні мають попередньо бути зважені на терезах психостратегії і психооператики». Поділяючи думку Лассуела, що світова війна 1914 р. стала першою війною пропаганди, Месснер наголошує: «У попередніх війнах важливим вважалося завоювання території. Надалі найважливішим буде вважатись завоювання душ у ворогуючій державі» [29, 83].

Особливе місце в історіографії гібридних воєн займають роботи, які стосуються безпосередньо проведення ІІО. В основу цієї групи досліджень увійшли праці Г. Лассуела, П. Лайнбарджера, В. Прокоф'єва, В. Крисько, А. Касюка.

Вперше у ХХ ст. погляди на роль інформаційно-психологічних засобів у війні висловив Гарольд Лассуел. Його книга «Техніка пропаганди у світовій війні» (Harold D. Lasswell «Propaganda technique in the World War»), де він визначає пропаганду як особливий вид зброї, що впливає на моральний стан ворога, була видана у 1927 році в Нью-Йорку, а в 1929 р. у скороченому й обробленому варіанті перекладена з англійської російською мовою. Становлення радянської влади ґрунтувалося на шаленій пропаганді ідеології марксизму, звинуваченні країн Європи і Америки в буржуазному способі життя та гнобленні робітничого класу. Тож не дивно, що праця американського політолога була дуже швидко перекладена для потреб радянської влади.

Багато положень Лассуела й донині не втратили своєї актуальності, більше того, можна зазначити, що вони стали підвалинами сучасної інформаційно-психологічної боротьби. «Пропаганда – один з трьох головних засобів боротьби з супротивником (військовий тиск, економічний тиск, пропаганда)», – відзначає Лассуел [30, 139]. Особливо він підкреслює тісний взаємозв'язок політики і пропаганди, які мають діяти спільно, в тісному контактi, водночас виокремлюючи головні стратегічні цілі пропаганди – розпалювання ненависті до ворога, підтримання дружнього ставлення до союзників, збереження добрих відносин з нейтральними країнами [30, 41]. Акцентується виняткова важливість пропаганди з погляду на її значення в галузі міжнародних відносин.

Г. Лассуел аналізує створення перших спеціальних органів пропаганди в європейських державах під час Першої світової війни, проведення психологічних операцій британцями, французами, бельгійцями проти Німеччини, контрзаходи німців, які намагалися розсварити європейців з американськими союзниками. Загалом, вся книга Лассуела присвячена умовам і методам психологічної боротьби, успіхам і прорахункам пропагандистських дій. «Залишається фактом, що пропаганда в сучасній війні є одним з найбільш потужних засобів боротьби», – підсумовує автор [30, 185].

Започатковані Г. Лассуелом погляди на роль пропаганди у війні розвивали й продовжували інші зарубіжні дослідники. В 1954 р. у США була опублікована праця П. Лайнбарджера «Психологічна війна» (Paul M.A. Linebarger «Psychological Warfare»), перекладена у 1962 р. російською мовою [30]. Узагальнюючи досвід двох світових воєн, П. Лайнбарджер дає власне визначення поняття «психологічна війна», її функцій, особливостей планування та проведення психологічних операцій. Під «психологічною війною» він розуміє використання підривної пропаганди. Водночас він підкреслює, що психологічна війна у зв'язку з особливим характером її методів і завдань розгортається задовго до початку воєнних дій; для її ефективності потрібно, щоб її результати стали невід'ємною частиною повсякденного життя і боротьби всіх тих, на кого вона спрямована [31, 61]. Критичне осмислення ПЮ Лайнбарджер розгортає на поглибленому дослідженні пропагандистських і контрпропагандистських заходів воюючих сторін під час Першої та Другої світових воєн та війни у Кореї. Автор «Психологічної війни» використовує поняття «біла», «сіра», «чорна» пропаганда, які згодом набудуть повсюдного поширення; за часом дії він поділяє пропаганду на тактичну і стратегічну. Саме пропаганду Лайнбарджер вважає одним з головних видів зброї у Першій світовій війні [31, 95]. Його думка про те, що психологічна війна може бути успішною лише в тому випадку, якщо відповідні офіційні органи будуть розуміти, що ворог веде пропаганду, і примусять народ критично ставитись до всіх поглядів і висловлювань, котрі суперечать національній політиці, є досить актуальною і в нашому сьогоденні, коли українське суспільство відчуває потужний тиск російської пропаганди.

Методологічні підходи до інформаційно-психологічних операцій у гібридній війні відображені у роботах В. Крисько [32], А. Касюка [33], В. Прокоф'єва [34], А. Караяні [35]. Книга В. Крисько «Секрети психологічної війни» пропонує не тільки тлумачення базових понять психологічної війни і психологічних операцій, а й надає чимало прикладів проведення ПЮ на світових ТВД – від Афганістану і В'єтнаму до Гаїті та Іраку.

Дослідження ПЮ на сучасному етапі важко уявити без праці В. Прокоф'єва «Таємна зброя інформаційної війни: атака на підсвідомість» [34], друге видання якої відбулося в 2003 р. і яка вже стала класикою у розвитку інформаційної боротьби. Крім методів, засобів і особливостей інформаційно-психологічної боротьби, автор розглядає проведення ПЮ та використання в них маніпулятивних технологій.

У 1980-х – 1990-х роках минулого століття спостерігається значне посилення уваги дослідників до проблем інформаційно-психологічних операцій. Звернення до ролі інформаційно-пропагандистського супроводу бойових дій спонукала війна в Афганістані, яка виявила багато «білих плям» у веденні спецпропаганди.

Безпосередньо інформаційно-пропагандистські операції в ході воєнних дій висвітлює С. Г. Фогель у роботі «Особливості пропаганди СРСР під час воєнної акції в Афганістані (1979–1989 рр.)» [36]. Він розглядає інформаційне протистояння СРСР і США в умовах конкретних воєнних дій, здійснюючи порівняльний аналіз ефективності протиборчих сторін. Як і попередні автори, С. Фогель вважає, що психологічна війна є різновидом інформаційної війни. Він деталізує організацію і спрямованість пропагандистських акцій, які здійснювались у процесі проведення інформаційних операцій, підкреслюючи, що в основі пропаганди лежить намагання маніпулятивного керування суспільством. Інформаційний програш Радянського Союзу на афганських

теренах він пояснює непродуманою організацією ведення інформаційно–психологічної боротьби. До технологій, які використовувала радянська спецпропаганда для підризу морального духу ворожих угруповань під час афганської війни, також звертається і М. Піков, випускник факультету спецпропаганди Військового інституту іноземних мов МО СРСР, узагальнюючи досвід ІПО 1979–1989 рр. [37].

Вітчизняні науковці почали розробку проблематики ІПО дещо пізніше. Серед українських дослідників ІПО назвемо В. Петрика [7], О. Гапееву [14], А. Слюсаренко [38], А. Шумку [39], О. Шевченко [13].

У матеріалах, присвячених ІПО, варто згадати і навчальні видання, які були створені на вимогу часу. Це праця колективу авторів Національної академії сухопутних військ «Основи протидії інформаційно–психологічному впливові в особливий період» [23], де зокрема розглядається досвід ІПО військ НАТО в Югославії, Афганістані, Іраку та особливості інформаційного протистояння у російсько-грузинській війні. Дещо раніше вийшов у світ навчальний посібник «Нарис теорії і практики інформаційно-психологічних операцій» [24], виданий у Військовому інституті КНУ ім. Т.Шевченка, в якому проаналізовані ІПО у збройних конфліктах другої половини ХХ ст. та їх особливості з початком гібридних воєн, зокрема, у російсько-чеченському конфлікті.

Неможливо досліджувати питання ІПО, не звертаючись до регламентуючих документів (директив, статутів, настанов), котрі становлять особливе джерело інформації. Наприклад, в армії США діючими документами з організації та ведення ІПО вважаються наступні: FM-3-53 «Доктрина об'єднаних психологічних операцій», 1996; статут Сухопутних військ США FM-33-1 «Психологічні операції», 1949 (перероблено у 1955, 1979, 1993, 1998); статут ВПС США AFM-3-N «Психологічні операції», 1996. У рамках НАТО діє єдина директива «Про принципи планування і ведення психологічних операцій», в американських збройних силах діяльність командирів в цьому напрямку регламентується статутом FM-33-1 «Психологічні операції». Аналіз таких джерел дає підстави стверджувати, що дослідження подібних документів дозволяє зрозуміти у хронологічних межах, як змінювалися воєнно–політичні погляди на проведення ІПО. Водночас сучасні російські керівні документи з проведення ІПО є важкодоступними, хоча, наприклад, В. Гусаров звертався до інформаційних акцентів нової Воєнної доктрини РФ [45].

Інформаційно-психологічні операції Російської Федерації при підготовці та під час анексії Криму привернули увагу багатьох українських дослідників. Їхні роботи становлять третю групу досліджень. Найбільш ґрунтовно російські ІПО в Криму розглянуто в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень «Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії» (2016), в якій надана оцінка використанню інформаційних технологій Росією при підготовці до анексії півострова [40].

Зважаючи на розпорошеність відомостей з проблематики, яка досліджується нами було проведено вивчення періодичних видань. Значний пласт матеріалів становлять наукові праці, автори яких зверталися до окремих аспектів ІПО в російській гібридній війні проти України. Багато робіт висвітлюють інформаційну війну на прикладі російської експансії в український медіа-простір, зокрема цьому присвячені статті Г. Сасин [10], польських науковців А. Лельонека, Д. Матерняка [15], М. Войновського [16]. Г. Певцов, К. Хударковський, С. Залкін [12], проводять аналіз особливостей моделей інформаційно-психологічного впливу, визначаючи основні напрями інформаційного протистояння, які РФ використовує проти України. В. Ткач [41] в історичній ретроспективі розглядає наявний досвід ведення ІПО, досліджує феномен спецпропаганди як інформаційно-психологічного складника гібридної війни РФ проти України.

Автор даного історіографічного огляду безпосередньо звертався до російських інформаційно-пропагандистських акцій на теренах Криму в підготовці до його анексії [42]. Значний інтерес становить дослідження Іюланти Дарчевської [17], в якому

надана характеристика російській теорії інформаційних воєн крізь призму кримських подій 2014 р. В них підкреслено, що за результатами аналізу інформаційно–психологічної операції РФ формують у громадян України відповідні соціальні і політичні настрої, які країна-агресор вміло використовує у своїх інтересах. У площині пропозицій щодо протидії російській інформаційно-психологічній агресії будують свої дослідження П. Шевчук [43] і Ю. Горбань [44], в яких запропоновано конкретні підходи із захисту вітчизняного інформаційного поля.

Підсумовуючи огляд видань з проблематики інформаційно-психологічних операцій, слід наголосити, що автор свідомо не розглядав масив матеріалів, які містяться у мережі Інтернету, оскільки вони є численними і потребують окремого аналізу, неможливого у рамках цієї статті.

Висновки. Історіографічний аналіз проблем інформаційно-психологічних операцій дозволяє зробити висновок, що незважаючи на достатньо репрезентативну джерельну базу з інформаційно-психологічного протиборства сучасності, комплексні наукові розробки з проблем інформаційно-психологічних операцій в Україні відсутні.

Більшість досліджень сучасної інформаційної боротьби присвячені різноманітним складовим забезпечення інформаційної безпеки, проте поза увагою авторів залишається критичне осмислення інформаційно–психологічних операцій РФ на пострадянському просторі. Фрагментарність відображення в наукових студіях дослідників гібридної війни сучасної поглибленої картини ІІО доводить, що вітчизняна військово-теоретична думка ще не знайшла свого повного втілення у ґрунтовних дослідженнях щодо ІІО в гібридній війні.

Становлення незалежної України пов'язане з безнастанним інформаційно-психологічним тиском на неї, і щоб позбутись наслідків такого тиску українським науковцям і фахівцям в галузі інформаційної і психологічної боротьби потрібно докласти потужних зусиль для розвінчання маніпулятивно-пропагандистських акцій і запобігання проведенню ворожих інформаційно-психологічних кампаній на українській території.

З огляду на актуальність і практичну значущість цієї проблематики, подальші дослідження доцільно здійснювати у напрямі розроблення комплексних матеріалів з історії гібридних воєн з істотним акцентом на розгляді інформаційно–психологічних акцій у таких війнах.

Література:

1. Телелим В. М. Планування сил для виконання бойових завдань у «гібридній війні» / В. М. Телелим, Д. П. Музиченко, Ю. В. Пунда [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.nio.mil.gov.ua/pdf/2014-3.pdf>.
2. Магда С. В. Гібридна війна: вижити і перемогти / С. В. Магда. – Х. : Віват, 2015. – 304 с.
3. Руценко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога : монографія / І. П. Руценко. – Х. : ФОРМ Павлик О. Г., 2015. – 268 с.
4. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни / Г. Г. Почепцов. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – 497 с.
5. Толубко В. Б. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти): монографія / В. Б. Толубко. – К. : НАОУ, 2003. – 320 с.
6. Жарков Я. М. Інформаційно–психологічне протиборство (еволюція і сучасність): монографія / Я. М. Жарков, В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк та ін. – К. : ПАТ «Віпол», 2013. – 248 с.
7. Петрик В. М. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю: ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій: навч. пос. / В. М. Петрик, О. А. Штоквиш, В. І. Польвий. – К. : Росава, 2016. – 208 с.
8. Гетьманчук М. П. «Гібридна війна» Росії проти України: інформаційний аспект / М. П. Гетьманчук // Військово-науковий вісник. – 2017. – Вип. 2. – С. 296–307.
9. Сасенко О. Г. Механізм інформаційно–психологічного впливу в умовах гібридної війни / О. Г. Сасенко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2015. – Випуск 1.
10. Сасин Г. В. Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір) / Г. В. Сасин // Грані. – 2015. – №3 (119). – С. 18–23.
11. Леонтьєва Л. Є. Історія використання психологічних операцій Німеччиною та Радянським Союзом в роки Другої світової війни (1941–1945 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 20.02.02 / Л. Є. Леонтьєва. – Львів : ДУ

- «Львівська політехніка, 1997. – 179 с.; Куцька О.М. Пропагандистське забезпечення вступу та перебування Червоної Армії на території країн Європи (1944–1945 роки) : монографія / О.М. Куцька. – Львів: Національна академія сухопутних військ, 2017. – 399 с.
12. Певцов Г. В. Інформаційно-психологічні операції Російської Федерації в Україні: моделі впливу та напрями протидії / Г. В. Певцов, С. В. Залкін, С. О. Сідченко, К. І. Хударковський // Наука і оборона. – 2015. – № 2. – С. 28–32.
 13. Шевченко О. Інформаційно–психологічні операції: концептуальні підходи НАТО і провідних країн світу / О. Шевченко // Соціальна психологія. – 2004. – № 2(4). – С. 111–121.
 14. Гапеева О. Л. Інформаційно–пропагандистська кампанія Росії проти України під час конфлікту на острові Коса Тузла / О. Л. Гапеева // Військово–науковий вісник. – 2016. – Вип. 25. – С. 266–280; Гапеева О. Л. Інформаційні кампанії Російської Федерації на Кримському півострові (1997–2006 рр.): історичний аспект / О. Л. Гапеева // Гілея. – 2016. – № 155.
 15. Лельонек А. Інформаційна війна, інформаційні і психологічні операції: поняття, методи і застосування / А. Лельонек // Потенціал слова. Міжнародні відносини і комунікація: стан і перспективи. – Варшава-Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2016. – 504 с.; Матерняк Д. Інформаційна війна: новий характер загрози і можливості реагування / Д. Матерняк // Потенціал слова. Міжнародні відносини і комунікація: стан і перспективи. – Варшава-Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2016. – 504 с.
 16. Wojnowski M. Mit «wojny hibrydowej». Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku / M. Wojnowski // Secretum. Służbe specjalne, bezpieczeństwo, informacja. – 2014. – № 2. – С. 7–38.
 17. Darczewska J. Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej / J. Darczewska. – Warszawa: OSW, 2014. – 36 s.
 18. Libicki M.C. What is Information Warfare / M. C. Libicki. – Washington : National Defense University, 1995. – 110 s.
 19. Расторгуев С. П. Информационная война / С. П. Расторгуев. – М. : Радио и связь, 1999. – 416 с.
 20. Короткий Т. Р. Понятие информационной войны в международном праве / Т. Р. Короткий, Д. А. Коваль // Альманах международного права. – Вып. 2. – С. 331–343.
 21. Марунченко О. П. Інформаційна війна у сучасному політичному просторі: Автореф. дис... канд. політ. наук: спец.: 23.00.02 «Політичні інститути і процеси» / О. П. Марунченко; ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2013. – 20 с. – С.10–11.
 22. Горбулін В. П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія / В. П. Горбулін, О. Г. Додонов, Д. В. Ланде. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 164 с.
 23. Качук П. П. Основи протидії інформаційно-психологічному впливові в особливий період : навч. пос. / П. П. Качук, В. В. Шемчук, Ю. П. Сальник та ін. – Львів : НАСВ, 2015. – 189 с.
 24. Дзюба М. Т. Нарис теорії і практики інформаційно-психологічних операцій : навч. пос. / М. Т. Дзюба, Я. М. Жарков, І. О. Ольховой та ін. – К. : ВІКНУ імені Т. Шевченка, 2006. – 471 с.
 25. Панарин И. СМИ, пропаганда и информационные войны / И. Панарин. – М. : Поколение, 2012. – 116 с.
 26. Лисичкин В. А., Шелепин Л. А. Третья мировая информационно-психологическая война / В. А. Лисичкин, Л. А. Шелепин. – М. : ИСПИ АСН, 2000. – 224 с.
 27. Манойло А. В. Государственная информационная политика в особых условиях: монография / А. В. Манойло. – М. : МИФИ, 2003. – 388 с.
 28. Волкогонов Д. А. Психологическая война / Д. А. Волкогонов. – М. : Воениздат, 1983. – 288 с.
 29. Хочешь мира, победи мятежевойну! Творческое наследие Е. Э. Месснера. – М. : Военный университет, Русский путь, 2005. – 696 с.
 30. Ласвель Г. Техника пропаганды в мировой войне / Сокр. пер. с англ., в обраб. Н. М. Потапова – М.–Л. : Отдел военной лит-ры, Госиздат. 1929. – 200 с.
 31. Лайнбарджер П. Психологическая война: Пер. с англ. / П. Лайнбарджер. – М. : Воениздат МО СССР, 1962. – 352 с.
 32. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, средства, методы, формы, опыт) / В. Г. Крысько. – Минск : Харвест, 1999. – 448 с.
 33. Касюк А. Я. Психологические операции в войнах и конфликтах XX века / А. Я. Касюк. – М. : Воениздат, 1995. – 236 с.
 34. Прокофьев В. Ф. Тайное оружие информационной войны: атака на подсознание. – Изд. 2–е, расш. и дораб. / В. Ф. Прокофьев. – М. : СИНТЕГ, 2003. – 408 с.
 35. Караяни А. Г. Информационно-психологическое противоборство в современной войне / А. Г. Караяни. – М. : Военный университет, 1997.
 36. Фогель С. Г. Особенности пропаганды СССР во время военной акции в Афганистане (1979–1989 гг.) / С. Г. Фогель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psyfactor.org/lib/propaganda51.htm>.
 37. Пиков Н. Информационно-психологическое противоборство в условиях Афганистана (1979–1989 гг.) / Н. Пиков. – М. : ВИИЯ, 2009. – 206 с.; Пиков Н. И. Наше оружие – слухи / Н. И. Пиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vkimo.com/node/1418>.
 38. Слюсаренко А. В. Особливості проведення психологічних операцій в зоні Перської затоки (1990–1991) та в Іраку (2003) / А. В. Слюсаренко // Збірник наукових праць Національної академії оборони України. –

- К.: НАОУ, 2004. – С.60–68.
39. Шумка А. В. Інформаційне протистояння в ході російсько-грузинського конфлікту (8–12 серпня 2008 року) / А. В. Шумка // Військово-науковий вісник. – 2009. – Вип. 11. – С. 254–260.
 40. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналітична доповідь / за заг. ред. А. Баровської. – К.: НІСД, 2016. – 109 с.
 41. Ткач В. Ф. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України / В. Ф. Ткач // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 1 (38). – С. 99–109.
 42. Туранський М. О. Пропагандистська кампанія Росії у підготовці до анексії Кримського півострова / М. О. Туранський // Військово-історичний меридіан. – 2017. – Вип. 3(17). – С. 67–80.
 43. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти / П. Шевчук // Демократичне врядування: Науковий вісник. – 2014. – Вип. 13.
 44. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення / Ю. О. Горбань // Вісник НАДУ. – 2015. – № 1. – С. 136–141.
 45. Гусаров В. Информационные акценты новой Военной доктрины Кремля / В. Гусаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sprotyv.info/ru/news/11034-informacionnye-akcenty-novoy-voennoy-doktriny-kremlya>.

References:

1. Telelim V. M., Muzychenko D. P. & Punda Yu. V. (2014). Planning forces to carry out the combat missions of the «hybrid war» Retrieved from : <http://www.nio.mil.gov.ua/pdf/2014-3.pdf> [in Ukr.].
2. Magda E.V. (2015). Hybrid War: Survive and Defeat. Kharkiv: Vivat [in Ukr.].
3. Rushchenko I. P. (2015). Russia-Ukraine hybrid war: sociological perspective. Kharkiv: FOP Pavlenko O. [in Ukr.].
4. Pocheptsov G. G. (2015). The modern information wars. Kyiv: Kyiv-Mohila academy [in Ukr.].
5. Tolubko V. B. (2003). The information influence (the conceptual, theories, technologically aspects). Kyiv: NАОU [in Ukr.].
6. Zharkov Ya. M., Petrik V. M., Prisiazhniuk M. M. & et al. (2013). The information and psychological influence (evolution and modern). Kyiv: PAT «Vipol» [in Ukr.].
7. Petryk V. M., Shtokvysh O. A. & Polovyi V. I. (2016). The modern technology and means of manipulations consciousness: of conducting information's wars and special information's operations. Kyiv: Rosava [in Ukr.].
8. Hetmanchuk M. P. (2017). «Hybrid war» of Russia against Ukraine: Information aspect. Vyiskovo-naukovy visnik. (Military-science Bulletin). Lviv, 2, 296 307 [in Ukr.].
9. Saienko O. G. (2015). Mechanism of informational and psychological influence in hybrid war. Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy (Bulletin of National Academy), 1 [in Ukr.].
10. Sasyn H. V. (2015). The informational war: essence, means of implementation, results and possibilities for counteraction (for example, Russian expansion in Ukrainian space). Grani, 3(119), 18 23 [in Ukr.].
11. Leontieva L. E. (1997). History of the use of psychological operations by Germany and the Soviet Union during the Second World War (1941 1945): Candidate's thesis. Lviv: SU «Lvivska politehnika»; Kutska O. M. (2017). Propaganda entry support and the Red Army stay on the territory of the European countries (1944 1945). Lviv: National Academy of the land forces [in Ukr.].
12. Pievtsov H. V., Zalkin S. V., Sidchenko S. O. & Khudarkovskiy K. I. (2015). Russia's Information and Psychological Operations in Ukraine: Models of Influence and Ways to Counter Them. Nauka i oborona (Science and defense), 2, 28 32 [in Ukr.].
13. Shevchenko O. (2004). Information-psychological operations: conceptual approaches of NATO and the leading countries of the world Social psychology (Social psychology), 2(4), 111 121 [in Ukr.].
14. Hapeyeva O. L. (2016a). Information-propagation campaign from Russia against Ukraine during the conflict on island Kosa Tuzla. Vyiskovo-naukovy visnik (Military-science Bulletin), 25, 266 280; Hapeyeva O. L. (2016b). Awareness-raising activity of the Russian Federation on the Crimean peninsula (1997 2006): historical aspect. Hileia (Gileya), 155 [in Ukr].
15. Lelonek A. (2016). Information warfare, information and psychological operations: concepts, methods and applications // Potensial slova. Mizhnarodni vidnosyny i komunikatsya: stan i perspektyvy (). Varshava Lviv: LNU [in Ukr.]; Materniak D. (2016). Information war: a new threat and opportunity of /reaction/ Potensial slova. Mizhnarodni vidnosyny i komunikatsya: stan i perspektyvy (). Varshava Lviv: LNU [in Ukr.].
16. Wojnowski M. (2014). Mit «wojny hibrydowej». Konflikt na terenie panstwa ukraińskiego w swietle rosyjskiej mysli wojskowej XIX–XXI wieku // Secretum. Sluzbe specjalne, bezpieczenstwo, informacja (Sekretum.), 2, 7 38 [in Pol.].
17. Darchevska I. (2014). Anatomy Russian's information warfare. Warszawa: OSV [in Pol].
18. Libicki M. C. (1995). What is Information Warfare? Washington: National Defense University [in Eng.].
19. Rastorhuiev S. P. (1999). The information warfare. Moscow: Radio and communication [in Rus.].
20. Korotkiy T. R. & Koval D. A. (2015). Concept of information war in international law. Almanakh miezhdunarodnoho prava (), 2, 331 343 [in Ukr.].
21. Marunchenko O. P. (2013). Information war in the modern information space. Extended abstract of candidate's

- thesis. Odessa, Southern Ukrainian Pedagogical University [in Ukr.].
22. Horbulin V. P., Dodonov O. H. & Lande D. V. (2009). Information operations and public safety: threats, counteraction, modeling Kyiv: Intertekhnolohya [in Ukr.].
 23. Tkachuk P. P., Shemchuk V. V., Salnik Yu. P. & et al. (2015). Basics of counteracting information and psychological influence in a special period. Lviv: National Academy of the land forces [in Ukr.].
 24. Dziuba M. T., Zharkov Ya. M., Olkhovoy I. O. & et al. (2006). Essay on the theory and practice of information and psychological operations. Kyiv: VIKNU [in Ukr.].
 25. Panarin I. (2012). The media, propaganda and information's warfare. Moscow: Pokolienyie [in Rus.].
 26. Lisichkin V. A. & Shelepin L. A. (2000). The Third World Information and Psychological War. Moscow: ISPI ASN [in Rus.].
 27. Manoylo A. V. (2003). State information policy in special conditions. Moscow: MIFI [in Rus.].
 28. Volkohonov D. A. (1983). Psychological warfare. Moscow: Voenizdat [in Rus.].
 29. Want peace, win the war! Creative heritage Y. E. Messnera. (2005). Moscow: Voyennyi universitet, Russkii put [in Rus.].
 30. Lasswell H. (1929). Propaganda technique in world warfare [N. Potapov (Transl.)]. Leningrad: Otdel voennoi literatury, Hosizdat, 1929 [in Rus.].
 31. Linebarger P. (1962). Psychological warfare. Moscow: Voienizdat MO USSR [in Rus.].
 32. Krysko V. G. (1999). Secrets of psychological warfare (goals, tasks, experience. Minsk: Harvest [in Rus.].
 33. Kasiuk A. Ya. (1995). The psychological operations in warfare's and conflicts XX century. Moscow: Voenizdat [in Rus.].
 34. Prokofiev V. F. (2003). The secret weapon of information warfare: an attack on the subconscious. Moscow: SINTEG [in Rus.].
 35. Karayani A. G. (1997). The information-psychological confrontation in modern warfare. Moscow: Military University [in Rus.].
 36. Fogel S.H. (2003). Especially propaganda USSR in military action in Afghanistan (1979–1989). Retrieved from: <http://psyfactor.org/lib/propaganda51.htm>. [in Rus.].
 37. Pikov N. (2009a). Information–psychological fight in Afghanistan (1979 1989). Moscow: VIIYA; Pikov N. I. (1995b) Our weapons are rumors. Retrieved from: <http://www.vkimo.com/node/1418> [in Rus.].
 38. Sliusarenko A. V. (2004). Osoblyvosti provedennya psykhologichnykh operatsiy v zoni Perskoi zatoky (1990 1991) ta v Iraku (2003). Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii oborony Ukrainy (), 60 68 [in Ukr.].
 39. Shumka A. V. (2009). Informatsiyne protystoyannya v khodi rosiysko–gruzynskoho konfliktu (8–12 serpnia 2008 roku) Viyskovo–naukovyi visnyk (Military–science Bulletin), 11, 254 260 [in Ukr.].
 40. Barovskaya A. (Ed.) (2016). Information challenges of the hybrid war: content, channels, mechanisms of counteraction. Kyiv: NISD, 109 [in Ukr.].
 41. Tkach V. F. (2016). Special propaganda as the informative constituent of the Russian hybrid war against Ukraine. Stratehichni priorityty (Strategic Priorities), 1(38), 99 109 [in Ukr.].
 42. Turanskiy M. O. (2017). Propaganda campaign of Russia in preparation for the annexes of the Crimean peninsula. Viyskovo–istorychnyi meridian (Military–Historical Meridian), 3(17), 67 80 [in Ukr.].
 43. Shevchuk P. (2014). Information–psychological Russia's war against Ukraine: how to counter it. Demokratychnye vryaduvannya: Naukovyi visnyk (Democratic governance), 13 [in Ukr.].
 44. Horban Yu.O. (2015). Informational war against Ukraine and means of its conduction. Visnyk NADU (Bulletin NAPA), 1, 136 141 [in Ukr.].
 45. Husarov V. (2014) Information's accents Kremlin modern Military doctrine. Retrieved from : <http://sprotyv.info/ru/news/11034-informacionnye-akcenty-novoy-voennoy-doktriny-kremlya> [in Ukr.].

TURANSKIY M. O.,

INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL OPERATIONS IN HYBRID WAR: HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

The object of a special military-historical study of the problem of information-psychological operations in the conduct of the hybrid war has recently become. With the growing role of propaganda-psychological influence on the opposing side, the subject of information–psychological struggle in modern military-historical scientific literature becomes extremely important. The events in Ukraine that took place from 2014 to 2018 clearly demonstrate the enormous psychological and informational impact of the Russian anti-Ukrainian campaign, which is being pursued for the purpose of a geopolitical and neo-imperial revenge by the Kremlin authorities.

Given the insufficient level of coverage in the historiography of the issues of information and psychological operations, the purpose was to consider the views of military scientists on the history of information and psychological struggle, to analyze the works of domestic and foreign authors on

information and psychological operations, to highlight the use of propaganda materials as informational and psychological weapons.

Given the insufficient level of coverage in the historiography of the issues of information and psychological operations, the purpose was to consider the views of military scientists on the history of information and psychological struggle, to analyze the works of domestic and foreign authors on information and psychological operations, to highlight the use of propaganda materials as informational and psychological weapons.

The researches of domestic and foreign authors concerning carrying out of informational-psychological operations in the hybrid war are analyzed. It was revealed that such operations were widely used in armed struggle at the end of the twentieth century. and today is the subject of in-depth examination of scientists from various fields of knowledge – political scientists, psychologists, sociologists, and military personnel. In the historical perspective, the evolution of the concept of «information-psychological operations» from the military propaganda of the First World War to the seminal wars of the XXI century in literary sources is shown and attention is paid to the works of domestic scientists about the peculiarities of Russian informational influence and counteraction to it in the context of Ukraine's information security.

In the discourse of the problems of the hybrid war, one can distinguish works that deal with various aspects of information-psychological confrontation in local wars and armed conflicts. In clarifying the range of available historiography of the problem, the author distinguishes the following groups: studies, which addresses the genesis of information-psychological warfare, trends in its development, forms and means of information confrontation; works devoted directly to information-psychological operations in the military conflicts of our time; the study of domestic scientists about the hybrid war against Ukraine and the role of the Russian informational propaganda campaign in the annexation of the Crimea.

The scientific novelty of the results obtained is the lack of works in Ukrainian historiography that detail the information-psychological operations in the military conflicts of the 20th and 21st centuries. Therefore, an attempt is made to analyze this aspect of the problem.

The analysis of publications devoted to information-psychological operations in the history of armed conflicts proves that they do not cover the whole spectrum of the problem and the further task of scientists is a systematic analysis of the informational and psychological impact on the civilian population and armed forces, and subsequent researches should be carried out in the direction of development of complex materials from the history of hybrid wars with a significant emphasis on the consideration of information and psychological actions in such wars.

Key words: *hybrid war, information confrontation, information and psychological operations, propaganda, historiography.*

*Надійшла до редакції 12.10.2018
Затверджена до друку 22.10.2018*